

Nya böcker

Salmonsson, Göran & Spross, Linn (2021) *Försörjningens förändrade former: lönearbete och fattigvård under 1800-talet*. Lund: Arkiv förlag

---

Den historieskrivning som socionomstudenter möter tar ofta sin startpunkt i sekelskiftet 1800/1900 och framväxten av den sociala frågan (jfr Meeuwisse m.fl., 2016). En liknande utgångspunkt är även vanlig i historiskt orienterad forskning inom socialt arbete (se exempelvis Davidsson, 2015; Brauer, 2022). Ett dominerande tema, både inom kurslitteratur och forskning, är den kring sekelskiftet 1800/1900 tilltagande urbaniseringen som ackompanjerades av ökad ekonomisk och social utsatthet. Det var en utveckling som över tid bidrog till att professionellt socialt arbete inklusive yrkesutbildning för socialarbetare etablerades i flera städer. Mindre uppmärksammat är de historiska processer som föregick urbaniseringen samt framväxten av den sociala frågan (ett undantag är Roddy Nilssons [2003] förtjänstfulla bok, vilken beklagligt nog har utgått). Det är därför ett välkommet bidrag som recenseras i den här artikeln. Det är en monografi författad av ekonomhistorikerna Göran Salmonsson och Linn Spross, vilken belyser fattigvårdens utveckling parallellt med lönearbetets framväxt under 1800-talet. Författarna analyserar de riksdagsdebatter och reformer som följde av att sociala institutioner utmanades när allt fler människor kom att försörja sig via lönearbete. I bokens inledande kapitel konstaterar författarna att lönearbete är förknippat med kostnader, inte minst när personer blir arbetsförmögna på grund av sjukdom och/eller ålderdom. När antalet lönearbetande i befolkningen ökade under 1800-talet ökade även kostnaderna för fattigvården i och med att personer periodvis eller permanent blev arbetslösa – om inte innan så under ålderdomen. Ett återkommande argument i den politiska debatten var att arbetsgivare fick åtnjuta vinsten av lönearbetet, medan det blev upp till fattigvården, det vill säga det allmänna, att bära kostnaderna för detsamma. Denna utveckling kritiserades av företrädare för socknar (senare under seklet reformerade till sekulära kommuner) och kom att bli föremål för både debatter och reformer på riksdagsnivå, vilka alltså är föremål för författarnas analys.

Till skillnad från mycket av litteraturen inom socialt arbete – likväl som i historia – fokuserar Salmonsson och Spross på det rurala Sverige. De betonar att fattigdomsfrågan inte aktualiserades först med urbaniseringen kring sekelskiftet 1800/1900

utan på landsbygden under inledningen av 1800-talet. Arbetslösheten ökade där som en följd av att allt fler människor kom att sakna jord för sin försörjning. Detta bland annat på grund av skiftesreformer och effektiviseringar inom jordbruket. Den ökade arbetslösheten innebar att människor sökte sig utanför sin hemort. Denna mobilitet väckte frågor om vilket fattigvårdsområde som bar ansvaret när personer som flyttat för arbete ansökte om fattigvård: skulle hemorten eller den ort som personen flyttat till vara den som bar lönearbetets kostnader? För läsare som främst tagit del av historieber beskrivningar inom socialt arbete, kan boken erbjuda nya perspektiv på fattigvårdens framväxt genom dess tyngdpunkt på de omvälvande förändringar som ägde rum på den svenska landsbygden under 1800-talet.

En metodfråga för den som bedriver forskning om policy är om analysen ska fokusera på antingen lagstiftningsprocessen och dess utfall i form av formella regelverk, eller den praktiska tillämpningen av dessa regelverk. Salmonsson och Spross fokuserar på det förstnämnda i och med att de analyserar riksdagsdebatter samt statliga utredningar. Därmed belyser de huvudsakligen frågan från ett nationellt perspektiv. Samtidigt innebär den nära läsningen av, och framför allt de generösa referaten till, det omfattande källmaterialet att lokala perspektiv lyfts fram vilket illustrerar motsägelser, avvikelser och skiftande tolkningar av lagstiftningen på lokal nivå. Den minutiösa referenshanteringen, med fotnoter inklusive sidnummer, gör det enkelt för läsare som vill fördjupa sig i enskilda källor att söka upp dem. Sammantaget innebär metoden och framställningen att författarna ger goda möjligheter för läsare att förstå hur fattigdom och lönearbete bemöttes på både nationell och lokal nivå, vilket är imponerande med tanke på att boken sträcker sig över knappt 200 sidor.

Bokens inledande kapitel anger de teoretiska utgångspunkterna samt introducerar via tidigare forskning bakgrunden till varför frågor om arbete och fattigvård kom att få en framskjutet roll under 1800-talet. Kapitlet är kortfattat och effektivt eftersom författarna på liten yta klargör analytiskt fokus samt bokens ärende i relation till litteraturen på området. De följande sju kapitlen behandlar den ömsesidiga relationen mellan å ena sidan lönearbetets framväxt och å andra sidan debatten om, respektive reformerna av, fattigvården utifrån olika aspekter som inflyttningskontroll, statorpare samt arbetsgivarnas respektive hemortens ansvar vid ålderdom eller annan arbetsoförmåga. Inte minst presenterar författarna en utförlig analys av de debatter som föregick de olika fattigvårdsreformerna under 1800-talet. I dessa kapitel är det tydligt att de olika aspekterna, samt reformförslagen, till stor del kokar ned till den övergripande frågan om fördelningen av lönearbetets vinster respektive kostnader. Liknande resonemang och dilemman återkommer i flera kapitel. Denna historiska kontinuitet gör det lätt för läsaren att förlora överblicken. Möjligtvis hade en annan presentation av materialet, med färre kapitel och tydligare tematisering, underlättat läsningen. Det nionde, och avslutande kapitlet, visar på hur lönearbete kom att accepteras i den politiska debatten

mot slutet av 1800-talet. Annorlunda formulerat kom debatten att nästan uteslutande fokusera på hur samhället skulle bemöta de ekonomiska och sociala kostnaderna som följde av lönearbetet, i jämförelse med tidigare under seklet då en stor politisk fråga var huruvida politiken skulle inriktas mot att stävja lönearbetets framväxt. Denna acceptans av lönearbete exemplifieras via debatterna om dels reglering av fattigvård för personer som återvänt efter lönearbete utanför Sverige, dels de ekonomiska och moraliska konsekvenserna för lönearbetare när varken husbonden eller kyrkan höll uppsikt över dem. Särskilt den sistnämnda debatten används av författarna som en brygga till de tidiga statliga reformer, däribland olycksfallsförsäkring och ålderspension, som ofta förknippas med den moderna välfärdsstatens framväxt samt arbetarfrågan kring sekelskiftet. En nackdel med uppläggningsen av det avslutande kapitlet är att det blir "framtungt" i bemärkelsen att redogörelsen för de två nämnda diskussionerna ges omfattande utrymme medan den avslutande sammanfattningen hamnar i skymundan. Det hade kunnat underlätta för läsaren om författarna delat det avslutande kapitlet i två, där det sista kapitlet än tydligare skulle kunna summera samt förena tidigare kapitel och presentera en utförligare konklusion. De resta invändningarna mot bokens uppläggning bör dock ses i ljuset av den tilltänkta målgruppen, vilket vi strax kommer till. De läsare som ingår i den, vad jag föreställer mig, snäva målgruppen kommer säkerligen att ha stor behållning av boken oaktat mina synpunkter.

Vilka inom socialt arbete har behållning av att läsa boken? Den mest uppenbara målgruppen är personer som är intresserade av frågor om arbete och/eller försörjning. Relaterade till dessa frågor finns rikligt med paralleller till våra tiders bidragssystem, däribland kostnadsfördelning mellan stat och kommun (s. 33; 87), vikten av en "arbetslinje" för att motverka "passivt bidragsberoende" (s. 84) samt svårigheterna som följer av idén om att välfärdsstaten ska skilja mellan värdiga och ovärdiga fattiga (s. 175). Boken kan även erbjuda historiska jämförelser för personer som är intresserade av mobilitet och migration. Medan vi i dag diskuterar de här frågorna med utgångspunkt i nationer och kontinenter visar Salmonsson och Spross på hur 1800-talets debatt främst rörde mobilitet mellan fattigvårdsområdena, det vill säga inom Sverige. Detta då människor i högre utsträckning kom att söka efter arbete utanför sin födelseort (fram till 1872 begränsades människors mobilitet inom Sverige, bland annat via inrikespass – se Lövgren [2000]). Ytterligare ett exempel på en dagsaktuell fråga som speglas historiskt är familjeplanering samt bidragssystemets eventuella roll i att uppmåna respektive att motverka barnfattigdom (s. 59). Samtidigt som boken kan intressera läsare med skiftande intressen ska det betonas att författarna fokuserat på en djupgående analys av ett avgränsat område under en specifik epok. De som söker en bredare introduktion till frågor om fattigvård, eller allmän socialpolitik under 1800-talet, gör bäst i att (först) läsa andra bidrag (exempelvis ovan nämnda volym av Nilsson [2003]).

Sammanfattningsvis bör boken främst intressera (och vara till stort värde för) läsare med särskilt intresse för relationen mellan lönearbete och fattigvård. Inte minst gäller det vikten av att förstå betydelsen av utvecklingen på den svenska landsbygden för fattigvårdsreformerna under 1800-talet. Metodvalet innebär att läsare får en god inblick främst i hur lagstiftningen debatterades och utvecklades men även till viss del efterlevdes respektive motverkades lokalt. En annan uppläggning av bokens kapitel hade ökat läsbarheten för de som ännu inte utvecklat ett specialintresse som sammanfaller med bokens tema.

Avslutningsvis tar jag mig friheten att klämma in ett bonustips. Linn Spross verkar ha helt lämnat den akademiska banan för arbete inom vården. Denna "exit" ligger till grund för hennes roman *Vård, skola och omsorg* (Spross, 2021) där hon levandegör såväl doktoranders och nydisputerades utsatthet som akademiens många intrikata maktordningar. För den som någon gång undrat "vad skulle hända om jag bara struntade i akademien?" ger Spross roman om inte annat så åtminstone en stund av välbehövlig eskapism.

John Brauer

Fil.Dr. i socialt arbete vid Institutionen för beteende-, social- och rättsvetenskap, Örebro universitet

Referenser

- Brauer, J. (2022) *Labour market policies: structure and content, space and time*. Örebro universitet.
- Davidsson, T. (2015) *Understödet rationalitet: en genealogisk studie av arbetslinjen under kapitalismen*. Göteborgs universitet.
- Lövgren, A-B. (2000) Rätten att färdas fritt. I: L.M. Andersson, A. Jansdotter, B.E.B. Persson & C. Tornbjör (red.) *Rätten: en festskrift till Bengt Ankarloo* (s.199–221). Lund: Nordic Academic Press.
- Meeuwisse, A., Swärd, H., Sunesson, S. & Knutagård, M. (red.) (2016) *Socialt arbete: en grundbok*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Nilsson, R. (2003) *Kontroll, makt och omsorg: sociala problem och socialpolitik i Sverige 1780–1940*. Lund: Studentlitteratur.
- Spross, L. (2021) *Vård, skola och omsorg*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.